

AZ ÉRTELMISÉG VÁLSÁGA.

A MAI, túlságosan differenciált és folytonos mozgásban lévő társadalmat ~~zárva~~ tagolni háládatlan, sőt a legtöbbször egyszersmind tudománytalan művelet, mert az elkerülhetetlen pontatlanság mellett többnyire erőszakos és durva általánosításokat is kíván. Ezért szándékosan kerülöm a társadalom vizsgálandó rétegeinek megjelölésénél az értelmiségi osztály fogalmát, amely épen olyan bizonytalan, határaiban épen oly elmosódó, mint az, amelynek magasabb műveltségű részét teszi: a középosztály fogalma. A társadalom heterogén tömegeinek vizsgálásánál épen ezért célszerűbb a megfigyelés eszközeihez, a statisztikai terminológiához alkalmazkodni, így legalább nem kell azokat az egyszerűsítéseket, általánosításokat és önkényes elhatárolásokat, lényegükben abstrahálásait, amelyeket már a statisztikai tömegek is magukban foglalnak, a valóság további kárára újabb abstrakciókkal tetézni.

Mégsem használhatom változtatás nélkül a statisztikai kifejezést. A statisztikus a *foglalkozások* egy nemét nevezi értelmiségnek, azt, amely jobbára szellemi munka és az eleminél magasabbfokú iskolázottságot kíván. Én ellenben egy több rétegű, de magasabb műveltsége révén egy kalap alá fogható *embercsoport* válságát kívánom megvilágítani, olyan társadalmi helyzetrajz útján, amelyben nem a foglalkozások (tehát a társadalmi mechanizmus) fognak, mint a válság lényeges oka, kidomborodni, hanem az embercsoportok műveltségre törő ösztöne, amint a társadalom adott helyzetével összeütközésbe jutott. A műveltség fokmérőjéül *az iskolázottság kategóriái* szolgálnak. Egyetlen népnek sincs (a németet sem véve ki) olyan körültekintő statisztikai tájékozottsága műveltség felől, mint amilyennel mi rendelkezünk. Az 1920. évi népszámlálás ide vágó eredményei már feldolgoztattak s egy rövid közlemény már jelezte is a főeredményeket.¹⁾ A foglalkozási statisztika adatai, sajnos, még nem állanak rendelkezésre s így helyzetképünk sok tekintetben hiányos lesz, de mégsem annyira, hogy nemzetünk e súlyos problémáját lényegében meg ne vizsgálhatná.

Az értelmiség nehéz helyzete *nem mai keletű*, jelentkezett az már a háború kitörése előtt is. Általában gazdasági jelenségnek szokták felfogni s azzal magyarázzák, hogy a középosztály, mint a nagytőke és a szervezett munkásság két malomköve közé szorult társadalmi réteg megörlődik, pusztul. Ez a magyarázat azonban, amennyire találó a tömegcikket termelő kisiparoság sorvadására, ép olyan semmitmondó az értelmiségre nézve, amelynek

¹⁾ Mozolovszky Sándor cikke a Magyar Statisztikai Szemle 1924. évi 7-8 számában.

munkáját sem a tőke, sem a munkásosztály nem nélkülözheti. A materiális társadalommagyarázat itt kátyúba jut. Szempontjai nem elegendők az okok felderítésére. Azokban az államokban, amelyekben a nemzet anyagi és szellemi fejlődése valami okból nem történhetett *arányosan*, zavarok, rendellenességek támadtak, amelyek rendszerint az értelmiségnek, a társadalom e legérzékenyebb és az egyenletes fejlődést, mint létfeltételét kívánó kis rétegének ártottak meg legelső sorban,

A mi értelmiségünk egészséges fejlődését kezdettől fogva káros befolyások zavarják. Már a megindulás beteg tüneteket mutat s nem a természetes fejlődés (tüneteit). A múlt század derekán, amikor az értelmiség még csaknem teljesen a hivatalnoki, papi és tanítói karból és az ú. n. szabad foglalkozásokból (ügyvéd, orvos stb.) állott, a birtokát vesztett magyar úri osztály mint lelkétől és hagyományaitól idegen örökségbe, a cseh-német szellemű hivatalokba húzódott. A várost, amely jó sokáig idegen volt lelkétől, mintha csak szállva volna benne, nem érezte otthonának. A városi elem jobbára német, majd mind jobban beözönlít a zsidóság. Amazzal még érintkezett valahogy, hiszen erkölcsaik és konzervatív felfogásuk összhangzó volt; ezektől távol tartotta magát. Így a magyar értelmiség egész a század végéig bizonyos *arisztokratikus ízt* őrzött meg, amelyhez az új polgári és zsidó értelmiség is igyekezett hasonlítani. A diploma és a közhivatal, mint az úri élet elengedhetetlen kellékei a pályakereső fiatalságot is egészen a háború végéig elbűvölték. Ez a mentalitás a dogma erejével rendelkezett.

A század elején új mozzanatok is hatottak. A nemzet, mely gazdasági téren nagyot haladt, erejének érzetében mind kevésbé tudott behelyezkedni a monarchia nyújtotta merev keretekbe. A nemzetiségi kérdés és ennek a demokratikus korszellemmel való tragikus összeütközése (választójog), a nemzeti eszme és az idegen szellemű hadseregért hozott erőfeszítések *közjogi küzdelmekbe* sodorják a nemzetet. A magyar értelmiség, amelynek minden tagja teljes nemzeti öntudatot hordoz magában, tisztán a közügyek színjátékára fordítja figyelmét s nem veszi észre, hogy a belső zavarok, a törvényhozás munkaképtelensége, a sztrájkok és mindaz, ami a gazdasági életben zökkenést és drágulást idéz elő, első sorban az ő fix fizetését, vagy ha szabad pályán van, az ő klientéláját gyengíti. A közben hatalmasat lendült kereskedelem és ipar is kívül esik érdeklődése körén s ott új értelmiség támadt, amely már nem a nemzet egyetemes érdekeinek, hanem a saját anyagi érdekének szenvedélyes reprezentánsa s amely mindenütt, ahol nagyobb tömeget alkot, bizonyos hangsúlyosan nemzeti vagy burkoltan nemzetközi jelszavak mögött olyan kultúrát fejt ki, amely a magyar lélektől, mind a felfogástól, mind az erkölcstől, mind pedig az ízléstől idegen. Az új faj erőre kapott, mielőtt a régi kidőlt volna. A *diplomakereső* magyar értelmiséget most már a városban is az ínség fenyegeti s a világháború vesztével az állam, a menekült tisztviselők tízezreivel megterhelt állam sem tud többé rajtuk segíteni. A kenyeret ugyan sokáig senkitől sem vonja meg, de mind kisebb szeleteket nyújt, úgy hogy végre a magasállású közhivatalnok létfenntartását sem biztosítja.

A háború, amely a javakat nem kevésbé pusztította, mint a magyar értelmiség drága véré, úgyszintén a menekültek ideözönlése nem előidézői léhát, csak betetőzői az értelmiséget régóta senyvesztő válságnak. A magyar

értelmiség *irreálisan beállított értékelés* irányítúje mellett fejlődött és sokasodott s amikor az ország katasztrófája rávilágított az iránytű deklinációjára, már késő volt, a hajó zátonyra futott és léket kapott s amelyik része kiáll a vízből, oda már nem férhetni, azt megszállva tartják a korábban érkezettek.

Lássuk azonban a helyzetet a számok világánál.

A középfokú és magasabb iskolázottságnak *négy fokozatát* állapította meg a statisztika. Csonka-Magyarországon 1920 december 31.-én, tehát olyan időpontban, amikor a menekülés háromnegyed részében már megtörtént, 640.025 olyan egyén volt itt, aki legalább is *négy* középiskolát (gimnázium, reáliskola, leány-középiskola) vagy középfokú iskolát (polgári, ipari szakiskola) végzett. Azoknak a száma, akik ezen felül is végeztek legalább *két* osztályt, tehát aki *hat* közép- vagy középfokú iskolai osztályt (ehhez most már képzőintézetek, kereskedelmi iskola s egyéb szakiskolák is tartoznak) végeztek el, ugyanakkor 281.994 volt. A *nyolc* osztályt végeztek (akik közé a (kereskedelmi érettségítetteik is felvétettek) 209.826-an, a *főiskolát végeztek* pedig már csak 73.475-en voltak.

Hogy sok-e vagy kevés egy bizonyos tömege az értelmiségnek, az mindig attól függ, hogy az a társadalmi test, nemzet, amely azt magából kitermelte, elérte-e vagy túl is haladta a fejlődésnek azt a fokát, amely az értelmiségnek *épen akkora* tömegét gazdasági és szellemi életszükségletéi végzésére igényli. Hogy a csonka ország ma hány ezer értelmiségi egyént alkalmaz, azt nem tudjuk, de e szám nem is mutatna semmit, hiszen tudjuk, hogy a válság legsúlyosabb tünete nem a munkanélküliség, hanem a dolgozók létminimumának hiánya. Az 1910. évet azonban, amelyből ismerjük az integer Magyarország foglalkozási statisztikáját, olyannak tekinthetjük, mint amely az értelmiség megélhetését, ha hanyatló tendenciával is, de még biztosította. Azóta lényegesebb fejlődésről nem beszélhetünk, hiszen ami a háború kitöréséig történt, azt súlyosan lerontotta a háború s ami kis fejlődés az utolsó években észlelhető, az egészen részleges és országos viszonylatban teljesen jelentéktelen. A lakosság számának 5%-os emelkedése sem jelent erőgyarapodást, mert főleg a menekülésnek tudható be, amely igen egyoldalú népréteget sodort ide s ezzel szemben áll a munkabíró korosztály nagy háborús elvesztése. A nemzet mai fejlettsége tehát nem kíván számbavehetőleg nagyobb értelmiségi munkást, mint az 1910-iki.

A magyar anyaország legalább 4 középiskolát végzett népességéből az 1910. évi létszám szerint 63%, kerek számban 423.000 volt a kereső, vagyis a 18 milliós országban a kereső népesség 5.4%-a rendelkezett ezzel az iskolázottsággal. Ez természetesen nem volt mind értelmiségi pályán működő alkalmazott, egy részük önálló gazda, iparos vagy (kereskedő volt, másik részük mint nyugdíjas vagy szabad foglalkozást űző esett kívül az értelmiségi foglalkozások körén. Ezek együttes száma 110.000, vagyis a 4 középiskolát végzett *kereső* népességnek 74%-a működött értelmiségi pályán. Ez abszolút számban 313.000 volt. Az értelmiségi pályán működők összes száma pedig a foglalkozási statisztika szerint 310.000.

Az 1920. évi népszámlálás 640.025 legalább 4 középiskolát végzett egyént talált a csonkaországban. Ez a fenti arány szerint 403.215 kereső, 298.000 értelmiségi pályán működő egyénnek felel meg. Minthogy pedig az ország népes-

ségének csak 41.7%-át tartottuk meg, az értelmiségi pályákon működött egyének 95%-át a csonka ország állama, ipara és kereskedelme nem alkalmazhatja a régi feltételek mellett.

E kétségtelen hypertrophiát érdemes lesz részletesebben is vázolni. A tízenötéven felüli népesség műveltsége az 1910. és 1920. évi népszámlálás szerint így alakult:

Terület, év	A 15 éven felüli népesség száma	l e g a l á b b			főiskolát végzett
		4	6	8	
		középfiskolát végzett			
Az anyaországban 1910-ben	11,813.555	673.139	340.236	251.534	?
A mai területen 1910-ben	4,963.226	369.300	190.500	141.500	?
„ „ „ 1920-ban	5,536.588	640.025	281.994	209.826	73.475
Ugyanez a 15 éven felüli népesség %-ában					
Az anyaországban 1910-ben	—	5.7	2.9	2.1	—
A mai területen 1910-ben	—	7.4	3.8	2.8	—
„ „ „ 1920-ban	—	11.5	5.1	3.5	1.3

A táblázat második sora szemlélteti azt a közismert tényt, hogy a megcsonkítás után az ország műveltebb része maradt birtokunkban. Ezt nem csak Budapest magyarázza, hanem a Dunántúl is, amely a török hódoltság óta állandóan kezében tartja a kulturális vezetőserepet. Ez a dunántúli fölény nem volna baj, hiszen a nivellálódás folyamata ma közelebb van a megvalósulás lehetőségéhez, mint az ország épsége idején. Budapest azonban, a 20 milliós országhoz szabott főváros a maga nagy bürokratikus, hitelélet, ipari és kereskedelmi berendezkedésével akkor is akuttá tette volna az értelmiség válságát, ha létszámát egyetlen menekült sem növelte volna. Hogy a menekülés, az értelmiség ide tódulása a baj-t tetemesen súlyosbította, az kétségtelen. A numerikus rossz hatást azonban minőségbeli értéktöbblettel tudta ellensúlyozni.

Kitűnik az is, hogy noha az alacsonyabb iskolázottság rétegében (főleg az iskolába járók számának emelkedése miatt) nagyobb fokú az iskolázottak szaporodása, nagyjában mégis egyenletesnek mondható, helyesebben az egész vonalon ugrásszerűnek. A fenti számok, a középfokú iskolák rohamos fejlődése s a főiskolák statisztikája kétségtelenné teszik, hogy az alsóbb (négyosztályos) kategóriában már túl is haladtuk, a magasabb végzettségre nézve pedig igen rövid idő alatt el fogjuk érni a történelmi Magyarország értelmiségi létszámát. Az ország területe 67.2%-ának és népessége 58.3%-ának elvesztése után ez kétségkívül messze túlhaladja az egészséges fejlődés határait.

Hogy a tünet pathologikus, az rögtön szembeszökik, ha az iskolázottak területi elhelyezkedését nézzük. A városok mindenütt az értelmiség természetes gyűjtőmedencéi, ezt a városok és falvak functionális rendeltetése szükségképpen hozza magával. A városok hiánya nagy baj, mert kedvezőtlen települési viszonyok mellett a nép kulturális fejlődését teljesen lehetetlenné teheti. De a túlságba vitt városfejlesztés ugyanezzel a bajjal fenyeget. Még a leg-

nagyobb város kulturális hatása is aránylag szűk körre terjed (Budapesté pl. 20—25 kilométer sugarú körzetre) s ha bizonyos tekintetben ezen túl is beszélhetünk kulturális hatásáról, ez már csak közvetett hatás és a perifériák felé fokozatosan csökken.²⁾ Ha a mammut-városok az intelligenciát a vidékről túlságosan lefölközik, a vidék polgárisulásának folyamata megakad. Budapest rohamos fejlődése mindaddig, míg az a vidéki városok fejlődésével hasonló ütemű volt, nem rejtett magában veszedelmet. A századfordulónál azonban a fejlődés kezd aránytalan lenni. Mikor azután az új határok a fővárostól 28 kilométernyire annak egész északi régióját elszakították s Pozsony, Komárom, Léva, Losonc, Kassa, Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka, Zombor elszakításával határterületünk kétharmad részét fosztották meg természetes művelődési központjától, Budapest vonzóereje és kulturális túltermelése nemzeti szempontból katasztrofálissá súlyosodott. Az 1920. évi adatok szerint az értelmiség így helyezkedett el:

	A lakosok száma	a 4,	a 6,	a 8	a	a legalább
		középiskolát végeztek ezre			főiskolát	4 középiskolát
végzetek ezre						
Budapesten	928.996	140·8	34·3	62·0	36·3	273·4
a többi törvényhat. városban .	610.591	49·9	9·7	16·2	8·8	84·6
a rt. városokban	1,039.613	58·9	11·5	20·6	10·9	101·9
a községekben	5,400.943	108·4	16·7	37·5	17·5	180·1
a fentiek százalékában :						
{ a városokban	32·2	71·9	76·9	73·8	76·1	71·9
{ a községekben	67·8	28·1	23·1	26·2	23·9	28·1
ebből Budapesten	11·6	42·7	47·5	46·8	49·3	42·7

Az ország értelmiségének tehát 42.7%-a a fővárosban lakik. A helyzet a valóságban még súlyosabb. Ha a főváros közvetlen közelében lévő, annak kiegészítő részét alkotó városok és községek értelmiségét is a fővároséhoz számítjuk, kiderül, hogy Budapest ma már az ország értelmiségének *felét* foglalja magában. Itt száz lélek közül 29 végzett legalább 4 középiskolát, a vidéken csak 4—5, a falvakban legfőlebb 2—3. Diplomás ember meg már alig akad faluhelyen. A nép nagy tömegében magára van hagyva.

Az a más országokban is többé-kevésbé észlelhető jelenséget, hogy a falu és város között (helyesebben az őstermelő és a városi fogyasztó között) az ellentét kiéleződött, nem csak az értelmiségnek a falutól való elszakadása és a falu elhanyagolása okozza. Van ennek — legalább nálunk — egyéb oka is: az intelligencia *minőségbeli* átalakulása, fejlődésének új irányai. A magyar értelmiségi osztály arculata az utolsó negyedszázadban a felismerhetetlenségig elváltozott. A fentebb vázolt arisztokratikus szellemű hivatalnokosztály ma már a múlté. A változást nehéz számokkal érzékeltetni, de talán kézzelfogható

²⁾ Ladánybene községben, Budapesttől 45 km.-nyire a lakosság többsége analfabéta. Ugyanily távolságban Tápíószele szőlőtelepén 1920-ban 435 tanköteles gyermekkel 2 tanító foglalkozott.

és alapvető realitásul szolgálhat a nők térfoglalásának és az új intelligencia: a zsidók számaránya alakulásának ismertetése.

A csonka ország területén a két utolsó népszámlálás szerint

	legalább 4 középiskolát végzett				legalább 8 középiskolát végzett			
	nem izraelita		izraelita		nem izraelita		izraelita	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
1910-ben	156.400	100.900	65.700	46.300	85.500	18.000	32.500	5.500
1920-ban	257.729	214.356	87.476	80.464	127.226	33.518	40.273	8.809
a növekedés %-a	64·7	112·4	33·1	73·7	49·9	86·2	23·9	60·1
a fent megjelölt férfi és női népesség 15 éven felüli részé- nek % a	10·4	7·9	50·6	42·6	—	—	—	—
a 20 éven felüli rész %-a	—	—	—	—	6·1	1·4	27·1	5·4

Noha az ide menekült értelmiség között nyilván kisebb volt a nők aránya, mint az itteni értelmiség között, a nők rohamos előnyomulása az egész vonalon észlelhető. Az olcsóbb női munkaerő tömeges alkalmazása a háborúban kezdődött. Szükség volt rá. A háború alatt a férjhezmenetel esélyeinek leromlása miatt a leányokat életosztónuk az iskolákba, majd a hivatalszobákba hajtotta. Ebből később szomorú circulus vitiosus támadt, mert a nők elhelyezkedése a hivatalokban s más értelmiségi pályákon nem utolsó sorban okozta, hogy a férfiak nagy része nem tudott később megfelelően elhelyezkedni s hogy a nagy munkakinálat mellett teljesen leromlott fizetésű állásbanlevők sem mernek többé családalapításra gondolni. A hajadonság és a legényélet a mai értelmiség újabb nemzedékének szomorú sorsa. Javulásra semmi kilátás. Előre látható azonban, hogy ez is a magyar szellemű intelligencia lealkonyodását sietteti.

Táblázatunk a két nem kulturális nivellálódásának folyamatát is mutatja. Amilyen öröndetes jelenség volna ez fejlődő gazdasági élet és emelkedő tisztviselői életszínvonal idején, épen olyan aggasztó ma. Nemcsak, mint fentebb érintettem, a női hivatás és a jövő nemzedék szempontjából, hanem azért is, mert az individuális lelkialkatú női lélek csak kivételesen jó tisztviselőnek, tehát azt jelenti, hogy a társadalom a gyengébb, de olcsóbb eszközökhöz nyúl.

Az alacsonyabb (4 osztályos) kategória duzzadása nagyobb a magasabbénál. Ez természetes jelenség, mely egyszersmind arra is mutat, hogy a középiskolák népesedése mellett végre a polgári iskolák is nekilendültek. A polgári iskolák ma már kétszer olyan népesekek, mint a középiskolák alsó tagozata. Ma 75.000 tanuló jár a polgári fiú- és leányiskolákba. Ekkora tömeg semmi szín alatt sem remélheti többé, hogy többségében értelmiségi pályán helyezkedhetik. A polgári fiúiskolára nézve elkövetkezett az az idő, amikor végre fel kell ismernie azt a hivatását, amire Eötvös megalkotta, hogy magasabbfokú népiskola legyen. A leányiskoláknál a helyzet lényegesen különböző, noha a múlthoz képest itt is észlelhető (a leány-középiskolák miatt) a szülők társadalmi színvonalának némi sülyedése. Az értelmiségi pályán működők gyermekei a polgári leányiskolák növendékei között az utolsó 10 év alatt 31.6%-ról 23.5%-ra esett. A kisiparosok, kiskereskedők leányai ma már többségben van-

nak a polgári leányiskolában (31.2%) az értelmiségiek felett, az őstermelés alacsonyabb rétegei azonban nem végeztetnek leányaikkal polgári iskolát (mindössze 6—7%-a a tanulóknak). A fiúk javarésze a kisiparosok, altisztek és munkások gyermekei (47.3%), az értelmiség (13%) és a kereskedő osztály gyermekei (10.8%) már nem keresik ezt az iskolát. Sajnos, a polgári iskola fellendülése ismét csak városi kultúrát termel. A kisebb őstermelő népesség gyermekei itt a többi iskolához képest mégis jelentékenyebb számban található fel (13.1%). A városi kispolgárság tehát már megtalálta nagyobb műveltséget adó iskoláját, amely nem ragadja őt ki szükségképen a termelő munka köréből. Hol van azonban az értelmiség olyan iskolája, amely fölölegét a termelő munka körébe vezethetné?

A középiskola bizonyára nem az. Itt a fiúk fele, a leányoknak körülbelül $\frac{7}{10}$ része az értelmiségből kerül ki, a többi túlnyomó részben olyan rétegből, amely a tágabb értelemben vett értelmiség kapuját döngeti. Az őstermelők nagy tömegei (a lakosság $\frac{7}{10}$ része) a fiúknál 15.3, a leányoknál 7.8%-kal szerepel, ami a középosztály kiegészülésénél a *legmagyarabb népréteg abszenciáját* jelenti. E pár százalékban is elenyésző a nagy többségnek: a 10 holdon aluli birtokosoknak s egyéb őstermelő kisexisztenciáknak képviselője (fiúknál 4.2, leányoknál 2%). A jövőendő magyar értelmiséget tehát nem a kiválogatódás, nem ethnikai tényezők, hanem a társadalmi presztizs megtartásának ösztöne mellett a vagyoni helyzet és a középiskolák elhelyeztettsége determinálja. Innen van pl., hogy a kereskedelem és közlekedés $\frac{1}{14}$ helyett $\frac{1}{4}$ részét adja az értelmiségnek. A tisztviselő osztály és a régi értelmiség már nem bírja a versenyt a feltörekvő új réteggel s ha arányszámát eddig épen hogy megtartotta, annak az az oka, hogy az elmaradókat egyelőre a menekültek özöne pótolta. A középiskoláknál három tünet aggasztó. Az első kettő az itt elmondottakból következik: a tökéletlen és egyoldalú kiválogatódás és a nemzeti szellemű, fajtánk képességeit rejtő néprétegek háttérbeszorulása és teljes kintrekedése. A harmadik a túltermelés. Míg az anyaországban 1912/13. tanévben 75.221 fiú járt középiskolába, addig 1922/23-ban 46.770, vagyis legalább 40%-kal több, mint amennyit a csonka ország lélekszáma a fejlődés figyelembevételével mellett is megokolna. Vájjon lehet-e ezen beavatkozás útján segíteni?

A nemzet magasabb kulturális fejlődésében a be nem avatkozás elve hosszú időn át feltétlenül érvényesült. Ez az elv helyes is mindaddig, amíg a társadalom ösztönei egészségesen működnek, amíg a tömegek társadalmi konvulziók következtében el nem veszítik tájékozódó képességüket. A beavatkozás odiózus és eddig ismert formáiban olyan tág kaput nyit a visszaéléseknek, hogy a túltermelés miatt amúgy is deklasszifikálódott iskolák eredményes munkáját veszélyeztetné. Egyik legsúlyosabb kultúrpolitikai problémánk.

A felduzzadt és összetételében a nemzet társadalmi alkatától teljesen elütő értelmiség belső meghasonlottságát ma a zsidók térfoglalása okozza. Fenti táblázatunk a legjellemzőbb számadatokban mutatja be ennek mértékét. Hogy utolsó évtizedbeli elölnyomulásuk nem mutatja oly nagy hányad beérkezését, mint az a nem zsidóknál látható, annak két oka van. Az egyik az, hogy a menekültek ez utóbbiak értelmiségét növelték túlnyomó részben. A másik ok mélyebben rejlő s a zsidókérdés alapjait érinti. A zsidók és a lakosság többi része között minden párhuzam hamis. A zsidóság több mint vallás, de a nem-

zetiségnél (alsó néprétegek hiányában) kevesebb s így mind a kettőtől elütő természetű. Azokkal tehát nem is hasonlítható össze a nélkül, hogy ne torz és igazságtalan eredményre jussunk. A zsidóság nem *szövődik* bele egyik társadalmi rétegbe sem, mert belső kohéziója erősebb, semhogy a társadalmi osztályokba való *beilleszkedésnél* tovább mehetne. Örökségképen birtokában vannak az emelkedéshez szükséges diszpozíciók. így tehát mind helyzete, mind lelki alkata a befogadó népénél nagyobb mozgékonytágot biztosít számára. Innen van a jogi korlátok ledőlése után mindenhol tapasztalt páratlanul előnyös elhelyezkedése és ettől elválaszthatatlan kulturális fölénye. Kísérő tünete ennek a zsidóság városba tömörülése. Az utolsó évtizedekben a *városi* zsidóság (egy negyedről) az egész zsidóság három negyedére emelkedett. Ezzel együtt jár a városok és az értelmiség lelki átalakulása, mert az előző generációban magyarajkúvá vált zsidóság előbb került be a városba, hogysen a magyar vidéken *maradandó* hatású asszimiláción mehetett volna keresztül. A tömörülés, mondhatni, külön kultúra kifejtésére vezetett s ezzel a város és az intelligencia lelki megoszlása, sőt a vezető szerephez jutott zsidó intelligencia hatása alatt a régi értelmiség belső meghasonlása szomorú valósággá lett. A háború és a forradalmak után egy pillanatig eldöntetlen volt, hogy a vezetőszerepet melyik fél ragadja kezébe. Az erőviszonyok az új értelmiségnek kedveztek. Városbaözönlése gyorsabb ütemű lett s iskolázottsága közeledik a teljesség felé. A zsidók tizenöt éven felüli rétege 50%-ban bejutott az értelmiség tágabb klasszisába s ez ma már majdnem hiánytalan iskolázottságot jelent. Ma a zsidóság már kisebb százalékban nélkülözi a középfokú iskolát, mint ahány százalékban a népiskolát a nem zsidók gyermekei. A felszínig emelkedtek, érvényesülésüknek csak számuk szab határt.

A középiskola felső tagozata, amely már végérvényesen eljegyzi az ifjút az értelmiségi munkakörrel, túltermelés esetén már a szellemi proletariátust növeli, ami ép oly káros az értelmiségre, mint amilyen veszedelmes az államra nézve. Még nagyobb baj, ha a főiskolák is ugyanezt teszik. Nem tudom a főiskolai *végzettségűek* számát régebbi adatokkal szembeállítani, azonban a *főiskolai hallgatók* száma ismeretes. A háború előtt az egyetemeken egészségtelen létszámingadozások voltak s ezért célszerűbbnek látszott a háború előtti évek átlagos számával vetni egybe a háború utáni (1922/23. tanév II. féléve) adatokat. Nem az egyes főiskolák népessége, hanem a tudományszakok hallgatóinak száma mutatja a fennálló irányzatot. A háború előtti átlagon és az 1922/23. évi létszámon kívül közlöm az emelkedés vagy csökkenés mértékét a régebbi létszám %-ában. Az arányszámok mérlegelésénél tudni kell, hogy a háború előtti szám a nagy Magyarország igényeit kívánta kielégíteni s hogy az arányszám a megszállt területről jött hallgatók (összesen 1655) *nélkül* számtatott ki.

		háboru előtt	1922/23	
Hittudományi	hallgató	2000	796	— 63·1
Jogtudományi	„	6500	4348	— 34·4
Orvostudományi	„	3500	5039	+ 30·0
Bölcsészeti	„	1500	1403	— 12·2
Gyógyszerészeti	„	440	433	— 15·9
Közgazdaságtudományi	„	—	2308	—
Műegyetemi	„	2200	4048	+ 64·6
Állatorvostani	„	200	285	+ 23·0
Bányászati-erdészeti	„	400	342	— 32·2
Gazdasági akadémiai	„	400	1164	+ 161·7
Képzőművészeti	„	350	360	— 4·0
Polgári iskola tanári és tanárnői	„	—	187	—
Összesen:		17500	20703	+ 10·8

Több tehát a főiskolai hallgató a csonka hazában, mint az anyaországban volt a háború előtt. Társadalmi összetétele nagyjában megegyezik a háború előttiével, a többség most is az értelmiség gyermekeiből ikerül ki. A nép széles rétegei, a kis egzisztenciák gyermekei itt már igen csekély töredék. Az östermelők hányada 104% ugyan, azonban a 10 holdon felüli birtokosok gyermekei miatt, akikről tudjuk, hogy a középiskolánál is ötszörösen felülmúlták a törpebirtokosok, cselédek stb. *népes* csoportját. Ez azért fontos, mert a nagy falusi tömegeknek az intelligenciától való távortartása az egyik oka annak, hogy az értelmiség magyar karaktere annyira meggyengült.

A főiskolák túltermelését nem kell bizonyítani. Érdekes, hogy az 1920: XXV. t.-c., az ú. n. numerus clausus törvény nem tudta a hallgatók számát mérsékelni. A múlt tanévben ugyan csökkent a létszám (17.200), azonban a háborús mulasztások pótlásának lezajlása után is még mindig nagyobb, mint volt az integer Magyarországon. A zsidó hallgatók számát csökkentette ugyan e törvény, azonban az átlagos 11.3% mellett egyes tudományzaton (orvosi) a 18.7%-ot (sőt a pécsi egyetemen a 48.7%-ot) is elérték. A numerus clausus csak ideiglenes intézkedésnek tekinthető s mint ilyen is csak félrendszabály. A középiskola felső osztályai és a főiskolák között annál kevésbé lehet ilyen szakadék, mert a két intézmény ugyanazt a kóros tünetet mutatja: mind a kettő túlprodukción végez egyoldalú városi kiválogatódás irányában. E bajokon, úgy hiszem, nem a numerus clausus-sal, hanem a tanulmányi rend és a minősítési rendszer gyökeres reformja útján lehetne segíteni.

Az értelmiségnek társadalmi súlya nem lehet, munkájának anyagi megbecsülése nem várható addig, amíg a belső meghasonlás erjedő folyamatában él s ereje céltudatos kifejtésére képtelen, Meghasonlása két irányú: egyrészt nincs önbizalma s érdekeit, amelyekről pedig tudja, hogy a nemzet egyetemes érdekeivel függenek össze, nem tudja határozottsággal és öntudatos egyértelműséggel érvényesíteni. Sokkal heterogénebb s még a közös származás kötelékein belül is sokkal közönyösebb, semhogy az új értelmiséggel szemben, amely a jövedelmezőbb helyeket szállotta meg, versenyre kelhetne. Lelki egysége csak akkor lesz meg, ha az értelmiség egy harmadát tevő disszidens réteg nem

tudja többé befolyással pótolni azt, amit a többség hiánya jelent. Ehhez pedig a nagy erőrezervoárnak megnyitása, a nép tehetséges fiainak az értelmiségbe való felvétele szükséges. Csak így szűnhetik meg az orosz viszonyokra emlékeztető szakadék az értelmiség és a parasztosztály között, ami a másik nagy meghasonlás és a nemzet (talpraállításának igazi akadály. Szükséges, hogy tíz-tizenöt esztendő a nép alsó rétegeinek gondozására szenteljen a nemzet. Utakat építsen, iskolákat emeljen és finomítsa a nép lelkületét. Akkor a szellemi munkaalkalom is megszorodik s a saját véréből új erőt merített értelmiség erőteljesen és eredményesen élhet annak a nemzeti ideálnak, amelynek ma koldusbotra jutott, tehetetlen fanatikusa.

Szombatfalvy György.